

Mihajlo Pantić

AKO NEŠTO PIŠEŠ ZNA SE ŠTA TO TREBA DA BUDE...

(50 godina Ninove nagrade)

Svaki srpski pisac koji piše romane sanja, dok piše svoje delo, da će za njega dobiti Ninovu nagradu. A oni koji su je već dobili, sanjaju da je dobiju ponovo.

Zašto?

Za pola veka, koliko traje, Ninova nagrada uspostavila se i potvrdila kao najznačajnija književna nagrada u Srbiji. Razloga za to ima više: reprezentativnost glasila koji je dodeljuje, kompetentnost žirija koji o njoj odlučuje (istini za volju, ne uvek optimalna), respektabilnost spiska dosadašnjih dobitnika, polustoletna tradicija koja odoleva vremenu, ali, na poseban način, i odslikava to vreme, pokazaću kako. Ipak, ključni razlog koji učvršćuje autoritet Ninove nagrade valja tražiti u književnoj formi koju ona prati i povlašćuje u odnosu na druge književne vrste. Roman je, bez ikakve sumnje, još od sredine 50-ih godina XX veka (tzv. "vreme romana"), kada je nagrada i ustanovljena, i u srpskoj i u drugim nekadašnjim jugoslovenskim kulturama sinonim za književnost.

Evo zbog čega. Ozbiljnost i društvenu važnost onoga što pišete možete potvrditi jedino ukoliko ste napisali roman, budući da je roman socijalno najaktivnija i najotvorenija forma, pri tom jedina forma koja se masovnije čita pa je moguće pretpostaviti da se njome može izvršiti kakav-takav javni uticaj. (Jak je to uticaj, vidimo i po "romanesknim", dakle, konfabulativnim kampanjama ovdašnjih političkih partija u kojima niko, ni sleva ni desna, nijednom, nikada, nije pomenuo reč književnost, a ovamo, pisci se ubiše dokazujući svetu svoju važnost.)

Ako mislite da nije tako, da roman nije dominantna i jedina koliko-toliko javno primetna i delatna književna vrsta, to jest, da današnja književnost uprkos belodanim dokazima nije romanocentrična, setite se, ako vas to pitanje uopšte zanima, da u srpskoj književnosti postoje nagrade za poeziju i pripovetku dovoljno stare da bi se mogle porediti sa Ninovim (Zmajeva i Andrićeva, pri čemu su spiskovi njihovih dobitnika manje podložni relativizaciji od spiska dobitnika Ninove nagrade), pa opet, u krajnjem zbiru u pučanstvu se računa samo da li si, brajko moj, napisao roman, i da li si dobio Ninovu nagradu (a ni najuži izbor nije za bacanje). Pri tom je poslednjih petnaestak godina roman praćen i odgovarajućom tržišnom pričom: Ninova nagrada donosi više izdanja, nemalu finansijsku dobit i piscu i izdavaču, pojačan interes publike i kritike i za druga dela "od istog pisca", zanimanje prevodilaca i stranih editorskih kuća, i tako dalje.

A sada ono što sam obećao, odgovor na pitanje kako se vreme odslikava ako ga čitamo u ključu hronološkog sleda pisaca i romana koji su ovenčani Ninovom nagradom. Negde do 1968. (ne mislim da je ta godina slučajna, naprotiv) spisak dobitnika je "regularan" i potpuno očekivan. Nagrade dobijaju vodeća književna imena onoga doba, sve

sam klasik do klasika, koji osim toga što su književno relevantni moraju biti i "drugovi pisci", to jest, na ovaj ili onaj način afirmativno određeni prema tadašnjim ideološkim standardima. Pred kraj tog ranog perioda, istini za volju, primećuje se i izvesna transgresija, oličena u karnevalskom ekscesu Ranka Marinkovića i ideološkoj korozivnosti Meše Selimovića, ali, sve je to još u granicama ustanovljenih regula. Iskoračak nije moguć, čak i kada bi bio više nego blagotvoran i relaksirajući za mrtvoozbiljni spazam visoke literature onoga doba. Bulatovićev *Petao*, zajedno sa Desničinih *Proljećima Ivana Galeba*, ostaće u tom pogledu paradigmatičan primer za sva vremena i sa njime će se nastaviti takođe više nego estetički relevantan alternativni spisak romana koje tu nagradu nisu dobile, započet već u godini ustanovljenja kada je nagrada, ko će ga znati zašto, mimošla Andrićevu *Prokletu avliju*. Koje kardinalno slepilo! Srpskoj književnosti se inače presipa kada je reč o remek-delima, pa joj se i tada moglo da čini privide. Nije to, dakle, nikakav ekskluzivitet današnjice.

U ovom trenutku, međutim, o njenoj pedesetogodišnjici, Ninova nagrada ima sasvim poseban status. Bilo šta da kažete o njoj, i dobro i loše, ide joj u prilog, a to je nedvosmišlen znak njene kulturne institucionalizacije. Evo primera: Kada se malo bolje pogleda, u srpskoj književnosti minulih pola veka ima više romana koji su tu nagradu zaslužili, a nisu je dobili, nego romana koji su tu nagradu dobili, a nisu je zaslužili. Ovde je trenutak za konstataciju da Ninovu nagradu, naravno, nisu uvek dobijali najbolji romani. Pogledajmo ovaj niz: Ivo Andrić, *Prokleta avlija*; Vladan Desnica, *Proljeća Ivana Galeba*; Miodrag Bulatović: *Crveni petao leti prema nebu*; Miloš Crnjanski: *Seobe*; Dragoslav Mihailović: *Kad su cvetale tikve*; Vidosav Stevanović: *Nišči*; Boško Petrović: *Pevač*; Slobodan Selenić: *Očevi i oci*; Miroslav Popović: *Sudbine*; Svetislav Basara: *Fama o biciklistima*; Goran Petrović: *Opsada crkve Sv. Spasa*. Nijedan od navedenih romana nije, iz raznih razloga, dobio Ninovu nagradu, premda svaki od njih, danas to vidimo bolje nego što su to svojevremeno videli članovi Ninovog žirija, ide u sam vrh, a neki od njih i u kanon modernog srpskog pripovedanja. Tek ukoliko njih pribrojimo romanima iz uzorno uređene edicije 10 najboljih Ninovih romana (objavljene 2004. godine) dobićemo estetski, poetički i oblikovno reprezentativan skup onog najboljeg što je srpska romaneskna imaginacija stvorila u drugoj polovini XX veka. Ali, čak ni najbolje argumentovan kritički prigovor suštinski malo šta menja na stvari, reklo bi se, utoliko bolje za Ninovu nagradu! Kao mlad kritičar predlagao sam, sasvim ozbiljno, iz maločas navedenih razloga, da neka institucija ustanovi off-NIN nagradu za roman godine. Čak sam je, neformalno, i "dodelio" Vojislavu Despotovu za roman *Mrtvo mišljenje*, sproleća 1990. u Novom Sadu, na Tribini mladih u Katoličke porte 5. Voja se zahvalio, i to je tada shvaćeno kao obostrano duhovit ispad. Nisam se, avaj, šalio, mislio sam da svaka institucionalizacija podrazumeva i odgovor kontraargumentata, ali me niko nije ni pogledao, ni čuo. Poslednjih meseci oživljavaju ideje da bi trebalo štampati upravu takvu, off-NIN ediciju, pa neka ostane zabeleženo ko se prvi setio, kažem to bez aspiracija na eventualne tantijeme. Tada me niko nije shvatio, a posle je postalo kasno, jer sam u međuvremenu i sam postao član Ninovog žirija, iz kojeg sam, zajedno sa ostalim kolegama, ispraćen javnim sumnjičenjem tadašnjeg glavnog i odgovornog urednika da pripadam moćnom lobiju koji odlučuje o sudbini zvezda i meseca.

No, pustimo to. Da se vratim hronologiji. Posle 1968. sledi period od nekih pet ili šest godina u kojem su se estetski kriterijumi liberalizovali, ideološka senka koja se nadnosi na literaturu nije više tako tamna, da bi potom usledilo razdoblje po principu koji je pisac iz koje književnosti sada na redu, i gde se nagrade, čast nekolikim izuzecima i najbolje i nagore, dodelju po principu uvažavanja ugleda romansijera, a ne vrednosti dela, i sve manje ili više biva stabilno, u domenu očekivanja, i neupitno. Od sredine 80-ih, pa do danas, traje period po principu vruće-hladno, jedne godine nagradu dobije dobra knjiga, druge prosečna. Bivalo je i nekoliko ispotprosečnih. Desilo se čak, o, predsedana, da nagradu dobiju i dve žene, a jedne godine, zasluženno, ali, čini mi se, po principu "sad i nikad više", i jedan debitant (Vladimir Arsenijević). Od sredine 80-ih književnost postaje raznolikija i u poetičkom i u generacijskom smislu, romaneskna produkcija enormno raste. (Moranje da za tri meseca pročitam četrdeset romana svojevremeno sam doživio kao kaznu, a ne kao znak poverenja javnosti). Izdavački interes se tržišno profilise i danas je nedvosmislen, romansijeri prelaze iz kuće u kuću za naknadu ravnu vrednosti transfera kakvog prosečnog centarhalfa iz međuopštinske u Drugu ligu, što i jeste i nije pravo. Recimo, skromno mislim da centarhalfovima treba podići cenu...

Inače, za svaku pohvalu je to što su pseudopoetički sporovi (tipa: ko je postmodernista, mondijalista, baba-roga ili tradicionalista) u NIN-u, ali ne i drugde, izgleda definitivno stvar prošlosti, što uopšte nije mala tekovina: neka kultura dokazuje svoju zrelost tek ako stalno potvrđuje i unapređuje svoju imanentnu različitost. Unifikovane kulture em što su dosadne, em su lakše podložne manipulacijama, svake vrste. Gde je protivrečno, tu je zanimljivo, i živo! Važno je, u tom smislu, što su minulih godina Ninovu nagradu dobijali tako različiti pisci kakvi su, po svemu, među sobom, Arsenijević i Danojlić, Ćirić i Erenrajh, Markov i Matijević, Albahari i Petrović, Velmar Janković i Tasić, premda bi neko ko nije vakcinisan protiv cinizma tu činjenicu mogao protumačiti starom izrekom: – Dobro jutro, čaršijo, na sve četiri strane!

Ipak, ono što je u celoj toj priči dobro, u stvari nešto najbolje što nam se uz milion mučnih stvari desilo u međuvremenu, jeste očigledna demetropolizacija književnosti, pa još praćena i generacijskom fleksibilnošću. Doajeni Danilo Nikolić, Erenrajh i Markov (ne govorim sada o kvalitetu knjiga za koje su nagrađeni), našli su se u društvu debitanta Arsenijevića, subverzivnog Ćirića, neetabliranog Matijevića (naravno, ne govorim sada o kvalitetu knjiga za koje su nagrađeni). Prikaz ranog romana Gorana Petrovića *Atlas opisan nebom* završio sam rečenicom "mašta stanuje u Kraljevu", i to mi je zamereno, otkud sad pa Kraljevo. U stvari, Ninov žiri poslednjih nekoliko godina svojim odlukama varijantno to potvrđuje: mašta stanuje i u Nišu, i u Čačku, a mogao bih nabrojati još nekoliko mesta u kojima je ukinuta uska pruga, ali mi se danas nešto ne da, i ne znam hoće li skoro.

Bilo kako bilo, Ninova nagrada pokazuje da književnost ipak može biti i jeste važna u životu jedne zajednice, makar kao neka vrsta lakmus indikatora doba u kojem živimo, a to nikako nije za potcenjivanje, naprotiv. Takođe, njena istorija osvedočava nas u uverenju da su estetički kriterijumi krhki i stalno podložni faktorima inkoherencije, to jest, da se saobražavaju saglasno onim apsektima razmišljanja o književnosti koji su po pravilu neestetički, pragmatični, ideologizovani. Osim činjenice da morate imati najmanje pristojan, prosečan roman, e da biste sebe i javnost ubedili da zaslužujete Ninovu nagradu, u

njenom dodeljivanju učestvuje još i sijaset pobočnih elemenata, da ne rekнем pseudo-kriterijuma. Na prvom mestu, kakav je sastav žirija. Jedan od Marfijevih zakona glasi da skup pametnih ljudi po pravilu donosi glupe odluke, ali sada ne mislim na to, nego na prirodne afinitete koje svaki čovek u sebi nosi, a kritičar od njih živi. I kritičari su ljudi, možete mi verovati na reč, sa svim svojim vrlinama i manama, svi odreda krvavi ispod kože, sa legitimnim pravom da za nešto misle da je dobro, a za nešto da je loše, izvan budalastih pitanja: čiji je on čovek?

Potom se broji, ma šta da se o tome pričalo, politički i umetnički rejting i imidž pisca, ima li on ili nema ono što se nekada, u samoupravljanju, zvalo "minuli rad". Ili, ukoliko je debitant, kakve su mu predispozicije da eventualno izdrži medijsku priču o uspehu preko noći, mediji postoje zato da bi pravili nove mitove i priče o uspehu. (A kad dođe trenutak pada, e, tu se, seireći, naplate.) Kojih je potencijalni dobitnik godina, da li je početnik kome u horoskopu piše da je rođen za iznenađenja ili je stara čekalica, pa zna da će posle pet ili šest knjiga, što rekao Ivo Andrić, i pred njegovom kućom mečka zaigrati? Ni faktor kompenzacije ili "ispravljanja nepravdi" nije nezanemarljiv. Toliki značajni romansijeri dobili su Ninovu nagradu za svoja slabija dela. A potonjih petnaestak godina nije nevažno, naprotiv, vrlo je važno i ko je izdavač potencijalnog dobitnika, jer je Ninova nagrada jedina nagrada povodom koje izdavački lobiji otvoreno ulaze u medijsku i vanmedijsku trku...

Koliko znam, direktnog uticaja na članove Ninovog žirija nikada nije bilo, ali su oblici lobiranja i nuđenja raznih aranžmana uvek postojali. U starija vremena oni su bili od ideološke, a danas su pretežno od marketinške vrste: izdavači, u meri svoje ekonomske snage i medijskog uticaja, naprosto stvaraju ne uvek korektnu, ali zato vrlo glasnu (u krajnjoj liniji – profitabilnu) atmosferu takmičenja u kojoj je onda žiriju "lakše" da izađe na kraj sa svojim nedoumicama jer nagrađuje nešto što je "prirodno" i o čemu javnost uveliko govori. Naprosto, medijski se proizvodi utisak da je ono o čemu se najviše javno talambasa i ono što se najbolje prodaje dominantno i najvrednije u književnosti, te se to onda vraća kao dvostruki efekat, eto, žiri je u trendu, čitaoci su već izrekli svoj sud. I tako dalje...

Budim se iz košmarnog sna, trljam oči i polako dolazim sebi. Uh, kažem naglas, dobro je što nikada neću napisati roman.